

33

НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

LIBRARY
AUG 19 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

AUG 2 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. III св. 5-6

к 3:576

БЕОГРАД 1952

О УПОТРЕБИ АКУЗАТИВА ЕНКЛИТИЧКИХ ЛИЧНИХ ЗАМЕНИЦА УЗ ПРЕДЛОГЕ

Иако се у Вуковом језику акузатив енклитичких личних заменица: *ме, ше, се* и *њ* употребљава и иза предлога (*за ме, за њ* итд.), а ово прима и званична нормативна граматика, ипак је данас у дневној и периодичној штампи — бар београдској — врло тешко наићи на такве облике у овој употреби.

Не може се сумњати у то да се губљење осећања за употребу ових облика уз предлоге уноси у штампу и публикације из оних наших крајева где су ти облици ишчезли.

Тешко је рећи који су све наши дијалекти погубили конструкције *за ме, у њ, пред се* итд. због тога што нам дијалектолови мало о томе говоре. Па ипак је сигурно да највећи део екавских говора за овакву употребу личних заменица не зна. Поуздано могу рећи да је она потпуно непозната екавским војвођанским говорима, јер сам се у то уверио у току дужег испитивања ових говора на терену. За другу једну велику групу екавских говора, призренско-тимочку, то исто констатује проф. Белић: у тим се говорима уз предлоге употребљава пуни, акценатски облик личне заменице.¹⁾ За косовско-ресавски терен у литератури немамо података, али је мени познато за многа места у Поморављу да такође не познају *за ме, за њ* итд. То исто важи и за Шумадију. Једино у говорима западне Србије — као што је и природно, с обзиром на Вуков језик — ови облици се употребљавају.

Па и ван екавских говора — енклитични облици се не употребљавају свуда. Тако се, на пример, у неким *јекавским*

¹⁾ Дијалекти источне и јужне Србије, СДЗБ. I, 399.

говорима употребљава *у њ, за нас, за вас*, али је непознато *за ме, за те, за се* (напр., у Данилову Граду¹⁾; а изгледа да је тако и у Пиви и Дробњаку).²⁾

У западним крајевима, почевши отприлике са западном Србијом, ови се облици, како изгледа, редовно употребљавају. Али ближих података немамо (ни у студији *Der štokavische Dialekt* проф. М. Решетара о њима се ништа не говори). Ја могу да потврдим њихову употребу из два икавска говора, прво из Истре: *подá ме, нá се, за се, подá се* (Премантура)³⁾; друго из бачких буњевачких говора. Али, свакако, ту црту познају и многи јекавски говори, а такође и различити други икавски говори.

Проф. Белић обавезну употребу *џуних* облика уз предлоге у говорима источне и јужне Србије објашњава тиме што предлови немају свога акцента. (I. с.). Како у тим говорима нема преношења акцента, јасно је да предлог не може примићи акценат на себе. Зато се оваква конструкција тамо и морала изгубити (бар у случајевима где књижевни језик има нови акценат, као у *за ме* итд.).

Па и у другим неким крајевима може се дати исто тумачење, на пример, на косовско-ресавском терену. Истина, косовско-ресавски говори познају делимично преношење акцента (исп. у Ресави *лáва, вáда*, на Косову: *лâва, вâда*), али се (ново) преношење на *предлог* тамо не врши у већини случајева, из гласовних разлога (остаје: *из куће* као *долáзи* и сл.), па је ово свакако уопштено и иначе. Тако — уколико је и могло бити преношења акцента на предлог, оно је убрзо било напуштено, па се ни у овим говорима нису одржале конструкције као *за ме* итд. То исто важи, углавном, и за црногорске говоре са непренесеном акцентуацијом, иако тамо понегде и има један део оваквих облика уз предлоге (који су могли бити унети са запада или очувани под утицајем херцеговачких говора).

¹⁾ По саопштењу проф. Р. Бошковића.

²⁾ Бар проф. Ј. Вуковић наводи да је у употреби и уз предлоге *ассус. њ*, не помињући остале заменице (ЈФ XVII, 58—59).

³⁾ Само у Истри имамо стилизацију акцента у корист типова са новим преношењем.

Нешто друго имамо у Београду и неким шумадиским говорима. У Београду, например, имамо потпуно нову акцен-туацију, па се акценат преноси у неким случајевима и на проклитику (напр. *не видим: вѣдим*), али се ипак на предлоге не преноси (*у кућу*, никад *у кућу*; исп. чак и *по воду* радије него *по воду* и сл.). Зато се ни у Београду овакви облици нису одржали. А то исто важи и за неке шумадиске говоре са сличном акценуацијом. Једино у војвођанским говорима имамо иначе живо преношење акцента на предлоге, а ове конструкције ипак не постоје. Али то свакако треба приписати утицију са ресавског терена и из Шумадије, који је у Војводини био врло јак.

Напротив, природно је било да говори са најновијом акценуацијом и доследним преношењем акцената на проклитике очувају конструкције *за ме*, *за ше*, па, наравно, и *за њ*, *преда ме* итд. (рецимо херцеговачки, далматински и др.).

Поставља се сада питање: да ли се и језик добрих писаца слаже са језиком штампе, јавља ли се и у њему тенденција да се ови облици уз предлоге потисну?¹⁾

Ево какво је стање код наших писаца.

Код оних који су родом са запада штокавске језичке територије, налазимо живу употребу оваквих конструкција, што је сасвим логично.

Тако имамо — да узмем прво Босанце — код Петра Кочића²⁾:

Скочио *на ме* (92), Обукао *на се...* нову одећу (73), Рече он више као *за се* (11);

Кад изађе *преда ме* (26), Узећу је *преда се* (19), Обавијајући све *пода се у...* ледено ћутање (66), Она се... припија *уза њ* (56);

¹⁾ Код писаца се, наравно, могу испитивати само облици једвине; у множини се пуни и енклитични облици асс. ових заменица поклапају у свему осим у акцену (исп. *за нас: за нас* итд.).

²⁾ С планине и испод планине, СКЗ 109.

Затим код Бранка Ђопића¹⁾:

Носим *за ше* писмо (А 48), Па да топ у *ше* окрену (Б 20), Нико ме није дао *на се* (Б 17), Откад зна *за се* (А 176);

Никад се више нећу пропињати *уза ше* (А 61), Јер је... и *на њ* падао одблесак... славе (Б 16), То би био посао *за њ* (А 173), Сви ће сад само у *њ* гледати (А 162), Топло сам се приљубила *уза њ* (А 33), *Преда њ*... испаде... патрола (45).

И Иво Андрић²⁾ употребљава овакве облике; можда случајно налазимо у његовој књизи само *преда се*:

Сви су гледали *преда се* (171);

а тако и на стр. 170, 209, 259, 340, 352.

Затим налазимо ову употребу и код Далматинаца.

Иво Типико³⁾ пише:

Није она *за ме* (101), Ја ћу доћи *по ше* (160), Заборави *на се* (66), Настави... као *за се* (102), Упијала га је *у се* (60);

Показа руком *на њ* (82), Оба брата упрли очима *у њ* (12), Прислони главу *уза њ* (57), Стоји код прозора и гледа *кроза њ* (103), Не мари за чељад што *мимо њ* пролази (9), Загледа се *преда се* (66).

Тако исто и Симо Матавуљ⁴⁾:

Сали *у се* седам купица ракије (54);

Први утисак града *на њ* (181); Дохвати земљани врч, духну *у њ* (14), Лијепо одјеვენ сељак и *уза њ* један дечко (103), Дохвати грумен земље и баци је *нада се* (33).

Даље код Ужичанина М. Ускоковића⁵⁾:

Али се Зорка била новукла *у се* (17), *На се* узимали... вид плаћене љубави (54);

Он је привуче свом снагом *уза се* (49).

¹⁾ Приче за дјецу, Ново поколење 1949 (=А) и Ћурова школа, Ново поколење (=Б).

²⁾ На Дрини ћуприја, изд. Просвете.

³⁾ Са острва, СКЗ.

⁴⁾ Вакопја гра-Врпе, Лица, Београд 1938.

⁵⁾ Дела, Народно дело 1932.

Исто тако и код писаца из Мачве: код Лазе Лазаревића и Јанка Веселиновића.

Код Лазе Лазаревића¹⁾:

Намигује *на ме* (148) Он *у ме* блејаше (164), Жао ми је *на ше* (250), Апликују *на се* (5), Уздали се... *у се* (135);

И тај поглед... се спуштао *кроза ме* (99), Гледа *преда се* (85).

Код Јанка Веселиновића²⁾:

Он мрази *на ме* (270), Хоћеш поћи *за ме* (108), Погледају *у ме* (107), *На ше* ми је криво (327), Она прими сав... *пос'о на се* (245), Не зна ништа *за се* (454), Не дају *у се* гледати (201).

Она лежи *уза ме* (293), Док *преда ме* на колена не паднеш (146), Да се *на њ* смилује (470), Стаде *преда њ* (228), Нагнем се *нада њ* (362), Погледа нешто *нада се* (197), Руке спустио *низа се* (145).

Затим исто употребљава и Дубровчанин Иво Војновић³⁾:

Донио вино, а сутра ће *на се* (120), Полако увукао се *у се* (12);

Па се *у њ* загледала (94), Велики... балкон. *Кроза њ* вуче задњи жар запада (61).

Код Његоша⁴⁾ такође налазимо енклитичне облике личних заменица (примери су само за случајеве са старим преношењем):

Гледа *преда се* (33), Гледају *преда се* (34);

У њ ратује душа са тијелом,

У њ ратује море с бреговима,

У њ ратује зима и топлина... итд. (100).

¹⁾ Приповетке II, СКЗ, 53.

²⁾ Целокупна дела I, Српски писци.

³⁾ Дубровачка трилогија, СКЗ XXX бр. 198.

⁴⁾ Горски вијенац, Београд 1928.

Напротив, код С. М. Љубише¹⁾ сам констатовао (на 137 страна књиге) — само *њ*; али не *ме*, *ше*, *се*, што може бити и одјек локалних прилика у Будви (исп. такве прилике у даниловградском говору):

Нити је смио ко за живу главу *на њ* сјести (39), Дадне *за њ* десет дуката (13), Нијесам се ја из рода кретала да се *у њ*... повраћам (32), Позову владику, а *уза њ* мене (5), Не хтјене ни изаћи *преда њ* (23), Па кад му се коњ *пода њ* спотаче (5), а *поза њ*... свештенство (101).

Међутим је много занимљивије утврдити да и писци Београђани, Војвођани и из источне Србије — где данас у говору ових облика нема — ипак употребљавају енклитичне личне заменице уз предлоге.

Код Александра Белића²⁾ је оваква употреба сасвим природна. Јасно је да ће он, као теоретичар Вуковог дела и као кодификатор нашег књижевног језика — свесно и радо употребити ове облике, који су уствари Вукови. Тако код њега налазимо:

Заменичка је реч примила *у се*... значење именице на коју упућује (53—54);

Увек је *преда ме* излазила пуна духовност језика (15), Интонацијом се *на њ* скреће пажња (175), Када се *у њ* унесе све оно (32).

Али не само код њега него ово налазимо и код Јована Скерлића³⁾:

Почео свраћати пажњу *на се* (289);

Ниједан није утицао *на њ* толико као... Петефи (301), Добар познавалац свога краја, пун љубави *за њ* (328).

¹⁾ Причања Вука Дојчевића II, СКЗ, 81.

²⁾ О језичкој природи и језичком развоју, Пос. изд. СКА, СХХХIV.

³⁾ Историја нове српске књижевности², Београд 1921.

⁴⁾ Приповетке, СКЗ, ХХХIV, бр. 227.

Па тако исто и код Стевана Сремца¹⁾:

Он звиждукаше, полако, више *за се* (117);

Узе *преда се* оба малишана (52), Попали *на њ* одборници као мачке на... сланину (89), Запита и Г. начелника *за њ* (161), Дере се Пера, а *уза њ* и други (145), И метну све *преда њ* (41).

Код Боре Станковића²⁾ исто тако налазимо енклитичне заменице (примери су, као и Његошеви, само за слушајеве где имамо *стјаро* преношење):

Подвијаш... смежуране руке *пода ме* (60), Дете... држи *уза се* (150), Не би се односило на њу, већ *на њ* (154), Брижно гледа *у њ* (95), Неће да пође *за њ* (158), Како је изашла *преда њ* (71), Да... се... привија *уза њ* (17).

Најзад, Змају³⁾ и Бранку⁴⁾ је и из метричких разлога могло бити врло згодно да употребљавају често и енклитичне облике.

Змај:

Гледи *на ме*, оставља *ме* (91),
 Пружајући оштре зубе
 На мене и *на ше* (39),
 Вичем земљи: Она није *за ше!* (88);
 Љубим ли те... ил' *ме* санак вара,
 што те удиљ *уза ме* дочара... (17),
 А *преда ме* ти изиђе (111),
 Мртво срце суза буди,
 падајући *на њ* са виса (92).

Бранко:

Још се смеју *на ме*,
 да срца помаме (26),
 Кад и када ја с' ражљути *на ше*,

¹⁾ Приповетке, СКЗ, XXXIV, бр. 227.

²⁾ Стари дани, СКЗ, 76.

³⁾ Ђулићи и ђулићи увеоци, СКЗ, XXXIII, бр. 218.

⁴⁾ Песме I, СКЗ, 80.

плану *на ше* кано огањ живи (79),
 Млого ли се тако кад и када
у се глава поуздала млада (62)¹⁾

Међутим је карактеристично да се Јован Дучић²⁾, који је родом из источне Херцеговине, толико „београдизирао“ да у његовој прози не налазимо уопште ових облика (ни у Плавим легендама, ни у Градовима и химерама); само у стиховима — очигледно опет једино из метричких разлога — употребљавао их је:

Омађијан народ донео је *на ше*
 — — — — —
 своје беле орле и своје пенате (В 57),
 Сто очију моме срцу, и све путе
 души, да би ипак сви нестали *у ше* (Б 26),
 Ти си још *уза ме*: врата су љубави
 увек отворена, као врата смрти (Б 58).

Сасвим супротно њему, Станислав Винавер³⁾, који није рођен у Београду, али се може сматрати у понеким правцима као претставник Београда, — енклитичне облике употребљава:

Да ватражи *за се* часно... звање... црквењака (184),
 Кад је чврсто приљубиш *уза се* (148), Платила је
за њ... две хиљаде пет стотина франака (203).

И на крају, и Загрепчанин Аугуст Шеноа⁴⁾ такође употребљава ове заменичке облике:

Баш вас брига *за ме* (87), Уздајте се *у ме* (205),
 Било би зло... *по ме* (87), Било ми је тешко *за ше*

¹⁾ Да Бранко није добро осећао ове облике, показује, међутим, чињеница да је он *њ* употребљавао и у генативу:

Пуца камен, ватра *иза њ* сева (68).
 ... Роса росну, јавор с' диже,
 певац *иза њ* гусле zdeља (69).

Али је он доцније опазио ту своју грешку, па је тражио да се исправи, што је тек 1924 год. учињено (в. о томе Ђ. Радојичића, НЈ VI, 112—114)

²⁾ Сабрана дела II, III-IV, V, Југословенски писци (Н-Б, III-В).

³⁾ Клошмерл, превод, Хумористичка библиотекa „Језа“, 1950.

⁴⁾ Дела, Народно дело 1932.

(229), Боље *по ше* да не видиш (108), Привеза ме појасом *на се* (47), Ја душу *у се* па у кут (62);

Будите *уза ме*, радите *уза ме* (150).

Као што се из ове анализе види, за деветнаест писаца смо утврдили да употребљавају или све ове облике или бар неке од њих. За највећи број међу њима се може рећи поуздано да употребљавају *све* облике: за Кочића, Ћопића, Ћипика, Матавуља, Ускоковића, Лазу Лазаревића, Јанка Веселиновића, Белића, Скерлића, Сремца, Змаја, Винавера, Шеноу. За неколицину то није сасвим сигурно. Од двадесет писаца које сам анализирао — деветнаест их употребљава енклитичне облике *accus.* личних заменица уз предлоге, а само код једнога (на 200 страна текста) нисам наишао ни на један пример: код Стев. Јаковљевића¹⁾; али би му требало, како изгледа, придружити и Дучића.

Закључци који се из овога свега могу извући врло су једноставни.

Прво. И поред тога што у Београду и неким другим крајевима постоји тенденција ка губљењу ових облика, не може бити ни речи о потреби њиховог избегавања у књижевном језику.

Друго. Неки од наших писаца донели су ове облике у књижевни језик из својег матерњег говора; други су их, како изгледа, примили као облике књижевног језика, мање или више свесно, тежећи да се приближе Вуковим обрасцима.

Иван Поповић

¹⁾ Девет сто четрнаеста², Наша књига IX-X (анализирано 5—200).